

DZIĘCIOŁ BIAŁOSZYI – BLISKOWSCHODNI EMIGRANT WYMAGAJĄCY UWAGI I OCHRONY

ŁUKASZ KAJTOCH
JERZY MICHALCZUK

SYRIAN WOODPECKER – EMIGRANT FROM THE MIDDLE EAST REQUIRING ATTENTION AND PROTECTION

Awifauna Polski wzbogaciła się blisko pół wieku temu o nowy gatunek – dzięcioła białoszyjego *Dendrocopos syriacus*, który w efekcie ekspansji z Bliskiego Wschodu opanował znaczną część Europy. Gatunek ten rozpowszechnił się szczególnie w południowo-wschodniej części kraju, a z uwagi na jego status ochronny w Unii Europejskiej utworzono dla jego ochrony obszary Natura 2000. Niemniej gatunek ten dotąd nie doczekał się kompleksowego poznania stanu populacji w Polsce, a szacunki liczebności z przełomu wieków są powielane w kolejnych opracowaniach bez odniesienia do realnych danych terenowych. Tymczasem dostępne informacje wskazują na załamanie się stanu liczebnego przynajmniej niektórych populacji w krajobrazie rolniczym i zurbanizowanym w południowej Polsce. Przyczyny zmian liczebności tego gatunku należy upatrywać w zaniku preferowanych siedlisk (sądów oraz zadrzewień topolowych i wierzbowych), narastającej konkurencji z pokrewnym dzięciołem dużym zwiększającym liczebność w ostatniej dekadzie, a także hybrydyzacji między tymi gatunkami. Niestety ostoje dla tego gatunku nie obejmują miejskich stanowisk dzięcioła białoszyjego, a właśnie w miastach gniazduje znaczny odsetek krajo-

wej populacji. Ponadto, gatunek ten nie jest ujęty w Monitoringu Ptaków Polski, przez co brakuje systematycznie zbieranych danych umożliwiających śledzenie trendów jego liczebności, co z kolei utrudnia jego efektywną ochronę. Wdrożenie ochrony kolejnych kluczowych populacji (w tym tych zasiedlających miasta) oraz monitoringu stanu populacji w Polsce jest konieczne dla utrzymania tego gatunku w kraju. Podstawowym działaniem, jakie należy podjąć w celu ochrony siedlisk dzięcioła białoszyjego, jest wprowadzenie ograniczeń w usuwaniu zieleni wiejskiej i miejskiej w obszarach występowania tego dzięcioła. Obecność dzięcioła białoszyjego jako głównego dostarczyciela dziupli w zadrzewieniach nieleśnych może też korzystnie wpływać na ochronę bioróżnorodności na terenach silnie przekształconych przez człowieka. Uwagi wymaga także postępujące zjawisko hybrydyzacji tego gatunku z dzięciołem dużym – szczególnie nasilone w populacjach peryferyjnych, w tym również w Polsce.

Słowa kluczowe:

Dendrocopos syriacus, *Dendrocopos major*, ekspansja, utrata siedlisk, konkurencja międzygatunkowa, hybrydyzacja, monitoring populacji, Dyrektywa Ptasia UE

Dzięcioł białoszyi – samiec
fot. Jerzy Michalczuk

Dzięcioł białoszyi – samica
(Łykoszyn, 2006)
fot. Jerzy Michalczuk

The avifauna of Poland was enriched nearly half a century ago by a new species – the Syrian woodpecker *Dendrocopos syriacus*, which conquered a large part of Europe as a result of expansion from the Middle East. This species has spread especially in the south-eastern part of the country, and due to its protected status in the European Union, Natura 2000 sites have been created for its protection. Nevertheless, this species has never got a comprehensive study of the state of the population in Poland, and estimates of the number from the turn of the century are reproduced in subsequent studies without reference to real field data. Meanwhile, the available information indicates the collapse of a number of birds in at least some rural and urban populations in southern Poland. The reasons for the changes in numbers of this species should be sought in the disappearance of preferred habitats (orchards, poplar and willow stands), increasing competition with the related great-spotted woodpecker, which has been increasing in numbers in the last decade, as well as hybridization between these species. Unfortunately, the protected areas designed for this species, do not include urban sites of the Syrian woodpecker, while a significant percentage of the country's population nests in cities. In addition, this species is not included in the Monitoring of Birds of Poland, which means that there is no systematically collected data to track trends in its numbers, which in turn hinders effective protection. Implementation of the protection of other key populations, including urban ones, and monitoring of the state of the population in Poland is necessary to maintain the species in the country.

The basic action to be taken is to reduce the removal of rural and urban greenery in areas where this woodpecker occurs. The presence of the Syrian woodpecker as the main provider of hollows in non-forest woodlots may also have a positive effect on the protection of biodiversity in areas heavily transformed by man. Attention should also be paid to the progressive phenomenon of hybridization of this species with the great spotted woodpecker, which is observed especially in peripheral populations, including Poland.

Key words: *Dendrocopos syriacus*, *Dendrocopos major*, *expansion*, *habitat loss*, *interspecific competition*, *hybridization*, *monitoring of populations*, *Birds Directive of EU*

Przegran i zwycięzcy

Warunki środowiskowe i klimatyczne przyczyniają się do zmian rozmieszczenia wielu organizmów. W zmieniającym się środowisku i klimacie jedne gatunki zwiększają zasięg i opanowują nowe tereny, a stanowiska innych zanikają i przetrwanie ich populacji jest zagrożone. Dawniej zmiany miały podłoże naturalne, ale od XVIII wieku potęgowane są przez rosnącą antropopresję.

Najbardziej dostrzegalne przykłady takich zmian występowania znane są m.in. wśród ptaków, które z racji swojej różnorodności, aktywności i „atrakcyjności” są jednymi z najłatwiejszych obiektów do obserwacji, monitorowania i badania. Gatunki, które ograniczyły występowanie, określone są jako „przegrane”, a te, które skorzy-

DZIĘCIOŁ BIAŁOSZY
Dendrocopos syriacus
(Hemprich & Ehrenberg, 1833)
gatunek dzięcioła pstrego pierwotnie
zasiedlającego Bliski Wschód,
a aktualnie rozprzestrzenionego
w Europie południowo-wschodniej,
środkowej i wschodniej, gdzie jest
gatunkiem synantropijnym.

stały na zmianach i zwiększyły zasięg oraz populacje – jako „wygrani” (Głowaciński i Tomiałojć 2016), przy czym przypisanie do tych grup jest subiektywne i może dotyczyć tylko niektórych subpopulacji, a może być także zmienne w czasie.

W ciągu XX i XXI wieku u wielu gatunków ptaków odnotowano silne spadki liczebności i ograniczenie zasięgów. Proces ten dotyczy zarówno ptaków rzadkich, które doświadczyły utraty kluczowych siedlisk (np. kuraki leśne), ale także grup dawniej pospolitych, w tym szczególnie gatunków środowisk otwartych, jak ptaki krajobrazu rolniczego.

Z kolei niektóre gatunki skorzystały na zmianach środowiskowych czy klimatycznych, zwiększając obszar swojego występowania i liczebność. Wśród nich są m.in. ptaki pochodzenia południowego, którym prawdopodobnie sprzyja ocieplenie klimatu. Niektóre z tych gatunków są także silnie związane ze środowiskami antropogenicznymi. Spektakularnym „najeźdźcą” w Europie jest sierpówka *Streptopelia decacoto* – gołąb, który wywodzi się z Bliskiego Wschodu i opanował kontynent w XX wieku (Nowak 1971).

Dzięcioł białoszy – historia ekspansji i stan europejskiej populacji

Zbliżoną historię ekspansji w Europie ma dzięcioł białoszy *Dendrocopos syriacus* (Nowak 1971; Gorman 2004; Michalczyk 2014). Gatunek ten pierwotnie zasiedlał zadrzewienia na Bliskim Wschodzie, skąd pod koniec XIX wieku rozpoczął ekspansję

na Balkany, a następnie Kotlinę Pannonijską i region pontyjski, ostatecznie docierając do Austrii, Czech i Niemiec na zachodzie, Polski, Litwy i Białorusi na północy oraz centralnej Rosji i Kaukazu na wschodzie (Keller i in. 2020). Dalsze rozprzestrzenienie gatunku prawdopodobnie zostało wstrzymane przez odmienny klimat, który na zachodzie jest zbyt wilgotny, a na północy zbyt zimny jak dla gatunku pierwotnie zasiedlającego obszary kontynentalne i śródziemnomorskie.

Gatunek ten stał się stałym elementem awifauny europejskiej. Aktualnie w granicach Unii Europejskiej gniazduje 60 500–126 000 par (Keller i in. 2020), natomiast cała europejska populacja dzięcioła białoszy wynosi co najmniej 281 000–653 000 par (BirdLife International 2023).

W większości europejskich krajów populacja dzięcioła białoszy określana jest jako stabilna, bez wyraźnych zmian liczebności (Keller i in. 2020). Wyjątkiem są populacje z części krajów bałkańskich i Rumunii oraz Czech, gdzie wykazywano spadki liczebności, a w Europie Wschodniej ekspansja trwa nadal i gatunek zwiększa tam liczebność. Według monitoringu pospolitych ptaków w Europie trend liczebności załamał się w okresie 2008–2012, by następnie powrócić do niskiego stanu z początku monitoringu (1990).

Dzięcioł białoszy został włączony do aneksu I Dyrektywy Ptasięj (UE Directive 2009/147/EC), w którym wymienione są gatunki specjalnej troski dla wspólnoty europejskiej. Gatunki te są poddane szczegól-

NATURA 2000
sieć ekologiczna w Unii Europejskiej
tworzona dla ochrony rzadkich
siedlisk i gatunków, na podstawie
dwóch kluczowych dyrektyw:
siedliskowej i ptasiej.

EUROPEAN BREEDING
BIRD ATLAS
atlas ptaków lęgowych
Europy

nej ochronie, m.in. poprzez tworzenie dla wybranych, kluczowych populacji ostoi, będących miejscami ochrony w ramach europejskiej sieci Natura 2000.

Sytuacja gatunku w Polsce

W Polsce gatunek ten po raz pierwszy odnotowany był pod Rzeszowem w 1978 roku (Ciosek i Tomiałojć 1982) i szybko rozpowszechnił się szczególnie w południowo-wschodniej części kraju (Podkarpacie, Lubelszczyzna, a także Małopolska i Świętokrzyskie) (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). W trakcie ekspansji w XX wieku dzięcioł ten utworzył populacje lęgowe także na Mazowszu, Podlasiu, Ziemi Łódzkiej, Górnym i Dolnym Śląsku, a skrajne obserwacje osobników odnotowano na Mazurach, Kaszubach, Pomorzu i Ziemi Lubuskiej (Sikora i in. 2007).

W Polsce ciągle wykazuje się rzekome zwiększanie liczebności tego gatunku, co prawdopodobnie jest efektem kopiowania danych europejskich (Keller i in. 2020). Niestety jednak dzięcioł białoszy nigdy nie doczekał się oszacowania liczebności populacji krajowej na podstawie wielkopowierzchniowych inwentaryzacji w różnych częściach Polski. Wcześniejsze eksperskie szacunki liczebności dla przełomu XX i XXI wieku obejmowały szeroki przedział – 1000–2000 par (Michalczyk i Michalczyk 2006). Kolejne szacunki liczebności (1000–2000 par, Chodkiewicz i in. 2015; 1400 par, Wilk i in. 2020) opierały się na wcześniejszych estymacjach bez poparcia w aktualnych danych terenowych zebranych w reprezentatywny sposób. Sytuacji tej nie

sprzyja też brak monitoringu populacji dzięcioła białoszy w Polsce.

Tymczasem trwanie ekspansji dzięcioła białoszy w Polsce prawdopodobnie działa już jedynie na zasadzie powtarzanego przeświadczenia bazującego na sytuacji gatunku sprzed dwóch–trzech dekad. Badania terenowe dla kluczowej populacji na Wyżynie Wołyńskiej wykazały, że już dekadę temu nastąpił silny, sięgający 50% spadek liczebności w perspektywie dziesięciolecia (2004–2012) (Michalczyk i Michalczyk 2015). Podobnie silny spadek liczebności (rzędu utraty połowy stanowisk w perspektywie dekady) odnotowano niedawno dla populacji miejskiej w aglomeracji krakowskiej (Kajtoch i Kusal 2023). Spadek podawany z Wyżyny Wołyńskiej (Michalczyk i Michalczyk 2015) i aglomeracji krakowskiej (Kajtoch i Kusal 2023) koresponduje ze zmniejszonym rozpowszechnieniem w Polsce południowo-wschodniej, gdzie w okresach 1985–1991 i 2014–2021 ubyłoby około połowy kwadratów z potwierdzoną obecnością gatunku (*Atlas ptaków lęgowych i zimujących Polski południowo-wschodniej 2014–2021*, w przygotowaniu). Według mapy zmian występowania gatunku w Europejskim Atlasie Ptaków Lęgowych (Keller i in. 2020), porównując pierwsze i drugie wydanie, dzięcioł białoszy ustąpił z większości pól atlasowych w Polsce północnej (Kaszuby i północne Podlasie) i zachodniej (część Dolnego Śląska i Ziemia Lubuska), jednocześnie nieznacznie rozszerzając zasięg na Ziemi Łódzkiej, Ziemi Lubuskiej, Mazowszu i południowych Mazurach. Według europejskiego atlasu gatu-

nek ten ustąpił także z niektórych lokalizacji w polskich Karpatach.

Powyższe informacje korespondują także z mapą predyktywnego występowania gatunku opracowaną na potrzeby atlasu europejskiego (Keller i in. 2020), według której prawdopodobieństwo występowania dzięcioła białoszyjego w Polsce jest bardzo

niskie z wyjątkiem Pogórza Przemyskiego, Roztocza i Wyżyny Wołyńskiej. Powyższe informacje nie są wprawdzie wystarczające dla pełnego zrozumienia aktualnej sytuacji dzięcioła białoszyjego w kraju, wskazują jednak, że gatunek, po wcześniejszym epizodzie ekspansji i wzroście liczebności, prawdopodobnie znajduje się w regresie, który dotyczy przynajmniej południowych subpopulacji, ale możliwe, że także całej krajowej populacji.

*Miejsca gniazdowania dzięcioła białoszyjego w Krakowie: po lewej zadrzewienie niezagospodarowane, po prawej – zadrzewienie w terenie przemysłowym i kolejowym
fot. Łukasz Kajtoch*

*Wiśnia z dziuplą dzięcioła białoszyjego w miejscowości Radostów (2007)
fot. Jerzy Michalczuk*

Jeżeli obserwowane spadki liczebności nie są jedynie lokalne, to tak silne zmniejszenie liczebności (rzędu 50% w skali dekad lub trzech pokoleń) jest wystarczającym argumentem za zakwalifikowaniem dzięcioła białoszyjego jako zagrożonego w skali kraju (ang. *Endangered* – EN). Za taką interpretacją kategorii zagrożenia przemawiają przesłanki, że zagrożenia są znane, ale nie ustały, a zmiany mogą być nieodwracalne w okresie dziesięcioleci, bo w takim okresie należy liczyć możliwość odtworzenia odpowiednich dla tego gatunku zadrzewień gniazdowych (Michalczuk i Michalczuk 2020).

Przyczyny zmian występowania

Środowisko

Podstawowe przyczyny zaniku stanowisk dzięcioła białoszyjego są możliwe do zdefiniowania. Gatunek ten jest jedynym synantropijnym europejskim gatunkiem dzięcioła (Cramp 1985). Poza lasostepem i luźnymi zadrzewieniami w krajobrazie otwartym, jakie zasiedla na Bałkanach i w basenie Morze Czarne, dzięcioł ten jest silnie związany z zielenią wiejską i miejską. W krajobrazie wiejskim występuje głównie w starych sadoch owocowych (Michalczuk i Michalczuk 2016a, b), a w miastach w zadrzewieniach parków i cmentarzy oraz alejach (Fröhlich i Ciach 2013; Kajtoch i Figarski 2017). Dodatkowo gatunek ten często zasiedla luźne zadrzewienia topolowe i wierzbowe w sąsiedztwie cieków wodnych, ale także wzdłuż ciągów komunikacyjnych (szczególnie preferuje nieuporządkowaną zieleń wzdłuż torów kolejowych) (Kajtoch i Figarski 2017). Badania z Wyżyny Wołyńskiej wskazały jako przyczynę spadku liczebności tego gatunku usuwanie starych sadoch owocowych (Michalczuk i Michalczuk 2015). Taki sam powód tłumaczy obecność dzięcioła białoszyjego jedynie w porzuconych i ekstenywnie użytkowanych sadoch na Pogórzu Karpackim (Kajtoch 2017). Z kolei w aglomeracji krakowskiej część stanowisk ubyło,

*Wiejskie sady są chętnie zasiedlane przez dzięcioła białoszyjego (sad w Radostowie)
fot. Jerzy Michalczuk*

*Wycięte zadrzewienie na trasie budowy linii tramwajowej w Krakowie (2021)
fot. Łukasz Kajtoch*

szczególnie wzdłuż modernizowanych torów kolejowych i w miejscach budowy nowych ciągów komunikacyjnych (Kajtoch i Kusał 2023). Do redukcji stanowisk dzięcioła białoszyjego zarówno na terenach miejskich, jak i wiejskich, w istotny sposób przyczyniło się czasowe złagodzenie przepisów dotyczących wycinki drzew w 2017 roku, czego efektem była utrata wielu terenów zadrzewionych w różnych regionach Polski (Kronenberg i in. 2021; Kujawa i in. 2021). Analiza wpływu wycinki drzew na występowanie dzięcioła białoszyjego wymaga wprawdzie dokładniejszych badań, ale można śmiało założyć, że masowe usuwanie preferowanych drzew (gatunków owocowych, topól i wierzb) musiało mieć wpływ na możliwość występowania, a szczególnie gniazdowania tego gatunku.

*Wycięta aleja topolowa w Łykoszynie (2006)
fot. Jerzy Michalczuk*

DZIĘCIOŁ DUŻY *Dendrocopos major* (Linnaeus, 1758) – najpospolitszy gatunek dzięcioła pstrego, rozpowszechniony w różnego typu lasach i zadrzewieniach Palearktyki.

Dzięcioł duży – konkurent

Drugim prawdopodobnym czynnikiem, mającym wpływ na zmiany rozmieszczenia i liczebności dzięcioła białoszyjnego, jest postępująca od dekady ekspansja dzięcioła dużego *Dendrocopos major* (Monitoring Ptaków Polski). Gatunek ten w latach 2010–2020 zwiększył liczebność o ok. 30%, w tym intensywnie zasiedlając aglomeracje miejskie. Jest to gatunek bardzo blisko spokrewniony z dzięciołem białoszym (Michalczuk i in. 2014). Oba gatunki mają zbliżony fenotyp i wykazują

Wycięte topole na terenie kościelnym w Krakowie – jeden z przykładów wycinki w miejscach gniazdowania dzięcioła białoszyjnego: na górnym zdjęciu topole przed wycinką (2016), na dolnym po wycince (2018)
fot. Łukasz Kajtoch

Wycinka starej wierzby w miejscowości Telatyn (2017)
fot. Jerzy Michalczuk

Usunięte zadrzewienie przy torach kolejowych w Krakowie (2021)
fot. Łukasz Kajtoch

HYBRYDYZACJA

zjawisko krzyżowania się osobników z dwóch grup (ras, taksonów), które są wyróżnialne na podstawie cech dziedzicznych.

stosunkowo niewielkie różnice behawioralne i fenologiczne (Winkler 1972; Skakuj i Stawarczyk 1994). Odmienne są jednak ich preferencje siedliskowe – dzięcioł duży naturalnie występuje w lasach (Cramp 1985), co w pewnym stopniu ogranicza kontakt między tymi taksonami. W efekcie ekologicznej ekspansji dzięcioła dużego pojawiły się jednak stanowiska tego gatunku w parkach, cmentarzach i innych zadrzewieniach nieleśnych, co zapewne potęguje konkurencję między oba gatunkami (Mośański i Mośański 1999; Figarski i Kajtoch 2018a). Znane są przypadki zachowań antagonicznych między dzięciołem białoszym i dużym, ale badania nie rozstrzygają kwestii dominacji jednego z tych gatunków nad drugim (Figarski 2017). W aglomeracji krakowskiej, a także w krajobrazie rolniczym (Michalczuk i Michalczuk 2016c), zaobserwowano zastępowanie lub zmiany lokalizacji terytoriów dzięcioła białoszyjnego przez terytoria dzięcioła dużego (Kajtoch Ł., niepubl.), jednak aspekt ten wymaga przeprowadzenia dedykowanych badań.

Hybrydyzacja dzięcioła białoszyjnego z dzięciołem dużym

Współwystępowanie obu gatunków wiąże się także z kolejnym zjawiskiem mogącym mieć wpływ na występowanie dzięcioła białoszyjnego. Z uwagi na bliskie pokrewieństwo gatunki te mogą tworzyć pary mieszane i wyprowadzać młode (Gorman 1997; Dudzik i Polakowski 2011). Trwające przez długi czas błędne przekonanie, że zjawisko hybrydyzacji między dzięciołami białoszymi i dużymi jest okazjonalne, a mieszańce są rzadkie i prawdopodobnie

niepłodne, zostało niedawno zweryfikowane, gdy okazało się, że pary mieszane stanowią znaczny odsetek w populacjach (Figarski i Kajtoch 2018b; Kajtoch i Kusal 2023), a w populacji miejskiej aż 20% ptaków mogą stanowić osobniki mieszane pochodzenia (Michalczuk i in. 2014; Gurgul i in. 2019). Dowiedziono ponadto, że hybrydy są płodne, mogą się krzyżować także ze sobą i gniazdować z sukcesem (Kajtoch i Kusal 2022). Nie jest jasne, czy krzyżowanie się tych gatunków zachodzi tylko lokalnie oraz jakie mogą być dalekośćne skutki tego zjawiska. Z jednej strony krzyżowanie międzygatunkowe może prowadzić do spadku różnorodności genetycznej populacji „czystych” osobników gatunku rzadszego (czyli w tym przypadku dzięcioła białoszyjnego). Jednak skoro krajowa populacja znajduje się na skraju zasięgu, zjawisko hybrydyzacji w Polsce czy nawet w Europie Środkowej nie będzie miało wpływu na kondycję całej populacji tego gatunku, której najliczniejsze populacje zasiedlają Bliski Wschód, a w Europie

Bałkany i Ukrainę. Z drugiej strony krzyżowanie się z powszechnym pobratymcą może wzbogacić pulę genetyczną dzięcioła białoszyjnego, co może mieć wpływ na kondycję populacji lokalnych, np. peryferyjnych. Wysoka częstość mieszańców w populacjach sympatrycznych może wskazywać na tworzenie się populacji hybrydowej, w której osobniki mieszańcowe swobodnie krzyżują się ze sobą i gatunkami rodzicielskimi, prowadząc w efekcie do lokalnego zaniku populacji dzięcioła białoszyjnego w jego pierwotnej formie.

Konsekwencje dla ochrony gatunku w Polsce

Spośród wymienionych prawdopodobnych powodów zmian liczebności dzięcioła białoszyjnego te związane z konkurencją i hybrydyzacją z dzięciołem dużym są zjawiskami naturalnymi, tzn. zachodzą bez bezpośredniego wpływu człowieka. Niemniej rozmiar konkurencji lub krzyżowania się może być potęgowany

*Po lewej: hybryd, samiec z dominacją cech dzięcioła białoszyjnego
Po prawej: hybryd, samica z dominacją cech dzięcioła dużego
fot. Łukasz Kajtoch*

przez zmiany środowiskowe wymuszające zmiany rozmieszczenia obu gatunków. Natomiast wpływ ubytku preferowanych zadrzewień jest bezpośrednio związany z działaniami ludzkimi i może mieć istotny i dalekosiężny wpływ na występowanie dzięcioła białoszyjnego w Polsce.

Gatunek ten jest chroniony w Polsce, jak zresztą zdecydowana większość innych gatunków ptaków (Rozporządzenie 2016). Faktycznie jednak, w praktyce ochronie podlegają tylko jego populacje w obszarach Natura 2000. Ostoje dedykowanych temu gatunkowi wyznaczono w Polsce tylko 10. Gniazduje w nich 190–300 par, czyli tylko kilkanaście procent krajowej populacji (Wilk i in. 2010). Wszystkie te ostoje wyznaczono w krajobrazie rolniczym (w tym sześć w dolinach rzecznych), ale nadal są znane obszary częstego występowania tego gatunku na terenach wiejskich, gdzie nie wyznaczono takich ostoje (Kajtoch Ł., niepubl.). Natomiast nie wyznaczono żadnej ostoje dla populacji miejskich. Tymczasem w kilku miastach (np. Warszawa, Lublin, Zamość, Przemyśl, Radom, Rzeszów i Kraków) wykazano liczebności populacji stanowiące ponad 1% populacji krajowej, co jest wartością graniczną przy kwalifikowaniu populacji jako kluczowych w danym kraju. Dla pełniejszej ochrony populacji dzięcioła białoszyjnego w Polsce celowe byłoby zatem objęcie ochroną także wybranych, populacji miejskich, pod warunkiem że udokumentowane są tam aktualne liczne stanowiska tego gatunku. Wyznaczenie ostoje Natura 2000 w miastach byłyby trudne, a zarządzanie taką ostoją wysoce problematyczne z uwagi na złożone formy własności i przeznacze-

*Szpaler śródpolny (Steniatyn, 2007)
– jedno z miejsc gniazdowania
dzięcioła białoszyjnego
fot. Jerzy Michalczuk*

nia gruntów często stojące w sprzeczności z wymaganiami siedliskowymi dzięcioła białoszyjnego. Nie oznacza to jednak, że nie byłoby wykonalne, zwłaszcza gdy na terenach miejskich występują populacje kluczowe w kraju. Niezależnie od wprowadzania ochrony obszarowej w postaci ostoi Natura 2000 dzięcioł białoszyi jest gatunkiem chronionym zarówno prawem krajowym, jak i unijnym. Brak ochrony obszarowej nie zwalnia władzy miast i wsi, a także właścicieli terenów od konieczności ochrony stanowisk tego gatunku. Najważniejszym zabiegiem mogącym przeciwdziałać zanikowi stanowisk dzięcioła białoszyjnego powinno być wprowadzenie ograniczeń w usuwaniu drzew i zadrzewień topolowych oraz wierzbowych, a także tradycyjnych sadów z dużymi i starymi drzewami owocowymi i orzechami, jako siedlisk preferowanych przez ten gatunek. Oczywiście, z ograniczenia usuwania drzew powinny być wyłączone wyjątkowe sytuacje, gdy kondycja drzew stanowi zagrożenie dla ludzi czy mienia, lub gdy nadrzędny interes publiczny tego wymaga, pod warunkiem dopełnienia koniecznych procedur, w tym związanych z ochroną przyrody. Niestety służby odpowiedzialne za ochronę środowiska i przyrody na terenach miejskich i wiejskich często nie są świadome obecności stanowisk tego dzięcioła lub ignorują dostępne informacje, a często jedynie trudno dostępna literatura ornitologiczna zawiera niezbędne wiadomości (np. Michalczuk i Michalczuk 2015). Efektem takiego postępowania są przypadki udzielenia zgód na wycinkę drzew w obrębie stanowisk dzięcioła białoszyjnego, w tym także drzew z czynnymi lub starymi dziuplami. W przypadku dzięcioła białoszyjnego trudne do wdrożenia byłyby kompensacje

przyrodnicze lub odpowiednie programy rolno-środowiskowo-klimatyczne, ponieważ gatunek ten wymaga starszych drzew, których nie da się „zastąpić” w krótkiej perspektywie czasowej, gdyż nawet ukierunkowane nasadzenia mogą skutkować odtworzeniem siedliska dopiero po upływie

kilku dekad. Dodatkowo ochronie powinny podlegać nie tylko dzięcioły o wyglądzie typowym dla dzięcioła białoszyjnego, ale też mieszańce. Problemy w identyfikowaniu tych gatunków mogą mieć konsekwencje w praktycznej ochronie ich stanowisk, gdy niewłaściwie wykonana ekspertyza wska-

zuje błędnie na obecność dzięcioła dużego zamiast dzięcioła białoszyjnego, czego skutkiem są wydawane decyzje o odstąpieniu od ochrony dzięcioła pospolitego i zezwolenia na usuwanie drzew w terytoriach zajmowanych przez gatunek rzadki.

Potrzeba monitoringu

Do niepełnej wiedzy o gatunku w kraju przyczynia się także brak uwzględnienia monitoringu tego gatunku w krajowym systemie monitoringu przyrody (Państwowy Monitoring Środowiska), w tym Monitoringu Ptaków Polski (MPP) nadzorowanym przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska. W MPP monitorowane są teoretycznie wszystkie ptaki krajowe, ale dla gatunków rzadszych i wymagających szczególnego podejścia dedykowane są specjalne podprogramy. Monitoring Rzadkich Dzięciołów dotyczy jednak tylko dwóch rzadkich gatunków leśnych (dzięciołów białogrzbietego *Dendrocopos leucotos* i trójpalczastego *Picoides tridactylus*). Uwzględniając liczebność populacji wspomnianych gatunków (odpowiednio około 1750 i 1200 par, Wilk i in. 2020), które są zbliżone do oceny populacji dzięcioła białoszyjowego (ok. 1400 par), istnieje uzasadniona konieczność wprowadzenia monitoringu tak nielicznego gatunku. Z kolei Monitoring Pospolitych Ptaków Lęgowych jest nieadekwatny metodycznie dla dzięcioła białoszyjowego i nie pozwala na określanie trendów liczebności czy rozpowszechnienia dla tego gatunku. Efektem braku monitoringu jest deficyt rzetelnej wiedzy o rozmieszczeniu i liczebności dzięcioła białoszyjowego w kraju, gatunku, za którego stan populacji Polska także odpowiada, będąc członkiem Unii Europejskiej. Brak danych monitoringowych spowodował, że dzięcioł białoszyi został ujęty w najnowszym wydaniu Czerwonej Listy Ptaków Polski w kategorii „najmniejszej troski” (ang. *least concern* – LC), czyli niezagro-

żony (Wilk i in. 2020), chociaż powinien mieć wyższą kategorię zagrożenia z uwagi na silny spadek liczebności (o ile spadek ten dotyczy większości populacji krajowej, co jest możliwe do określenia w trakcie wieloletniego monitoringu). Wdrożenie adekwatnego programu nie powinno być skomplikowane (wytyczne metodyczne są znane; Michalczyk i Michalczyk 2006 a, b; Michalczyk i in. 2011), a realizacja stosunkowo prosta z uwagi na występowanie gatunku w łatwo dostępnych środowiskach. Monitoring taki powinien dotyczyć nie tylko „czystych” dzięciołów białoszyich, ale także hybryd z uwagi na potrzebę poznania skali i tempa tego zjawiska, oraz na trudności w identyfikowaniu części ptaków o niestandardowym wyglądzie.

Dlaczego powinniśmy chronić dzięcioła białoszyjowego?

Można stwierdzić, że skoro krajowa populacja tego gatunku stanowi jedynie ok. 1% populacji w Unii Europejskiej (a znacznie mniejszą część populacji światowej), to ochrona polskich dzięciołów białoszyich nie ma większego wpływu na sytuację gatunku w Europie. Jednakże podobnie można by kwestionować potrzebę ochrony wielu innych gatunków, dla których krajowe populacje są na skraju zasięgu i stanowią mały procent światowych populacji. Dla przykładu, raczej nikt nie poddaje w wątpliwość potrzeby ochrony zaledwie kilkunastu par orlika grubodziobego lub jedynej krajowej kolonii rybitw czubatych. Podobnie powinno być w przypadku dzię-

cioła białoszyjowego, który jednak wydaje się mieścić na marginesie krajowego systemu ochrony gatunkowej.

Jeżeli samo prawo wymagające ochrony tego gatunku (na forum krajowym i unijnym) może być niewystarczającym argumentem, to istnieją także inne powody. Dzięcioł białoszyi, jak wszystkie dzięcioły, z uwagi na role ekologiczne jakie spełnia, jest ważnym elementem ekosystemu. Tworzone (wykuwane) przez niego dziuple służą za naturalne miejsca lęgowe dla wielu innych gatunków ptaków, ssaków i bezkręgowców, co ma istotne znaczenie w środowiskach przekształconych przez człowieka, z dużym deficytem naturalnych dziupli (a zastępowanie ich budkami wymaga nakładów). Dzięcioł białoszyi jest też prawdopodobnie dobrym wskaźnikiem bioróżnorodności w zieleni wiejskiej i miejskiej, przynajmniej w odniesieniu do ptaków, ale prawdopodobnie także innych organizmów związanych ze starymi drzewami lub sadami. Dzięcioł białoszyi pełni także rolę sanitarną z uwagi na żerowanie na bezkręgowcach występujących na powierzchni i wewnątrz drzew. Z uwagi na odchodzenie od stosowania pestycydów w ekologicznym sadownictwie występowanie dzięcioła białoszyjowego na terenach wiejskich powinno być przyjmowane jako korzyść.

Istnieje jeszcze argument natury badawczej, który powinien być brany pod uwagę w kontekście ochrony dzięcioła białoszyjowego. Współwystępowanie i hybrydyzacja z dzięciołem dużym otwierają ciekawe aspekty poznawcze pozwalające lepiej

zrozumieć mechanizmy różnicowania się i ewolucji ptaków, a także konsekwencji mieszania się spokrewnionych gatunków. W skali zasięgu dzięcioła białoszyjowego zjawiska te nie mają raczej istotnego znaczenia, natomiast skrajne populacje (takie jak polskie) mogą być ciekawym obiektem badawczym. Może mieć to także konsekwencje dla uzasadnienia ochrony dzięcioła białoszyjowego w sytuacji, gdy znaczna część jego populacji okazuje się być pochodzenia mieszańcowego. Wbrew dawnym poglądom podważającym potrzebę ochrony hybryd, najnowsze trendy w biologii konserwatorskiej wskazują, że hybrydyzacja może być kluczowym elementem ewolucji gatunków, a populacje mieszańcowe zasługują na ochronę prawną (Chan i in. 2019). Krajowy system ochrony przyrody nadal nie dostrzega tego aspektu, a sytuacja dzięcioła białoszyjowego może stanowić doskonały pretekst dla wprowadzenia zmian legislacyjnych podążających za światowymi trendami.

Łukasz Kajtoch

Zakład Bioróżnorodności Molekularnej
Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt
Polskiej Akademii Nauk

ul. Stawkowska 17, 31-016 Kraków

Jerzy Michalczyk

Zakład Ochrony Przyrody i Ekologii Krajobrazu
Uniwersytet Rzeszowski
ul. Zelwerowicza 4, 35-601 Rzeszów

Przydatne linki:

<https://doi.org/10.31170/0071>

<https://monitoringptakow.gios.gov.pl/>

<https://ebba2.info/maps/species/Dendrocopos-syriacus/ebba2/occurrence/>

<https://pecbms.info/trends-and-indicators/species-trends/species/dendrocopos-syriacus/>

<https://eunis.eea.europa.eu/species/1013>

<https://nature-art12.eionet.europa.eu/article12/summary?period=1&subject=A429>

<http://datazone.birdlife.org/species/factsheet/syrian-woodpecker-dendrocopos-syriacus>

<https://www.facebook.com/events/2123603161363818/?ref=newsfeed>

<https://sites.google.com/view/hybridydzycja-dzieciolow/>

LITERATURA

- Ciosek J., Tomiałojć L. 1982. Dzieciół syryjski, *Dendrocopos syriacus* (Hempr. et Ehrenb.), ptakiem lęgowym w Polsce. Przegląd Zoologiczny 26: 101–109.
- Chan W.Y., Hoffmann A.A., van Oppen M.J.H. 2019. Hybridization as a conservation management tool. Conservation Letters. 12:e1265
- Chodkiewicz T., Kuczyński L., Sikora A., Chylarecki P., Neubauer G., Ławicki Ł., Stawarczyk T. 2015. Oceny liczebności ptaków lęgowych w Polsce w latach 2008–2012. Ornithologica 56: 149–189.
- Cramp S. 1985. The Birds of the Western Palearctic. 4. Oxford University Press, Oxford.
- Dudzik K., Polakowski M. 2011. Przypadki lęgów mieszanych oraz problematyka identyfikacji mieszańców międzygatunkowych dziecięcia białoszyjowego *Dendrocopos syriacus* i dziecięcia dużego *Dendrocopos major* w Polsce. Chrońmy Przyrodę Ojczystą 67(3): 254–260.
- Figarski T. 2017. Contrasting seasonal reactions of two sibling woodpeckers to playback stimulation in urban areas – implications for inventory and monitoring of the Syrian woodpecker. Behaviour 154: 981–996.
- Figarski T., Kajtoch Ł. 2018a. Hybrids and mixed pairs of Syrian and Great-Spotted Woodpeckers in urban populations. Journal of Ornithology 159(1): 311–314.
- Figarski T., Kajtoch Ł. 2018b. Differences in habitat requirements between two sister *Dendrocopos* woodpeckers in urban environments: implication for the conservation of Syrian Woodpecker. Acta Ornithologica 53(1): 23–36.
- Fröhlich A., Ciach M. 2013. Rozmieszczenie i liczebność dziecięcia białoszyjowego *Dendrocopos syriacus* w Krakowie. Ornithologica 54(4): 237–246.
- Głowaciński Z., Tomiałojć L. 2016. Long-term changes in the Polish breeding avifauna – winner and loser species, 1851–2010. Die Vogelwelt 136(4): 225–239.
- Gorman G. 1997. Hybridisation by Syrian woodpeckers. British Birds 90: 578.
- Gorman G. 2004. Woodpeckers of Europe. A study of the European Picidae. Bruce Coleman Books, London.
- Gurgul A., Miksza-Cybulska A., Szmatoła T., Semik-Gurgul E., Jasielczuk I., Bugno-Poniewierska M., Figarski T., Kajtoch Ł. 2019. Evaluation of genotyping by sequencing for population genetics of sibling and hybridizing birds: an example using Syrian and Great Spotted Woodpeckers. Journal of Ornithology 160: 287–294
- Kajtoch Ł. 2017. The importance of traditional orchards for breeding birds: the preliminary study on Central European example. Acta Oecol (Montrouge) 78: 53–60.
- Kajtoch Ł., Figarski T. 2017. Comparative distribution of Syrian and great spotted woodpeckers in different landscapes of Poland. Folia Zoologica 66(1): 29–36.
- Kajtoch Ł., Kusal B. 2022. The first case of a successful brood from a double hybrid mixed pair *Dendrocopos syriacus* × *D. major* (Picidae). Ibis 164(4): 1273–1277
- Kajtoch Ł., Kusal B. 2023. Spadek liczebności populacji dziecięcia białoszyjowego *Dendrocopos syriacus* w aglomeracji krakowskiej. Ornithologica 64: 120–129.
- Keller V., Herrando S., Voříšek P., Franch M., Kipson M., Milanese P., Martí D., Anton M., Klvaňová A., Kalyakin M.V., Bauer H.-G., Foppe R.P.B. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- Kronenberg J., Łaszkiwicz E., Szilo J. 2021. Voting with one's chainsaw: What happens when people are given the opportunity to freely remove urban trees? Landscape and Urban Planning 209: 104041.
- Kujawa K., Janku K., Mana M., Choryński A. 2021. The loss of farmland trees and shrubs in western Poland in the 21st century assessed with the use of Google Maps. Baltic Forestry 27(1), <https://doi.org/10.46490/BF459>
- Michalczyk J. 2014. Expansion of the Syrian woodpecker *Dendrocopos syriacus* in Europe and Western Asia. Ornithologica 55: 149–161.
- Michalczyk J., McDevitt A. D., Mazgajski T. D., Figarski T., Ilieva M., Bujoczek M., Malczyk P., Kajtoch Ł. 2014. Tests of multiple molecular markers for the identification of great spotted and Syrian woodpeckers and their hybrids. Journal of Ornithology 155: 591–600.
- Michalczyk J., Michalczyk M. 2006. Reaction on playback and density estimations of Syrian Woodpecker *Dendrocopos syriacus* in agricultural areas of SE Poland. Acta Ornithologica 41: 33–39.
- Michalczyk J., Michalczyk M. 2006b. Przydatność metody kartograficznej z użyciem stymulacji głosowej do oceny liczebności dziecięcia białoszyjowego *Dendrocopos syriacus*. Notatki Ornitolologiczne 47: 175–184.
- Michalczyk J., Michalczyk M. 2015. Spadek liczebności dziecięcia białoszyjowego *Dendrocopos syriacus* w krajobrazie rolniczym południowo-wschodniej Polski w latach 2004–2012. Ornithologica 2: 67–75.
- Michalczyk J., Michalczyk M. 2016a. Habitat preferences of Picidae woodpeckers in the agricultural landscape of SE Poland: Is the Syrian Woodpecker *Dendrocopos syriacus* colonizing a vacant ecological niche? North-Western Journal of Zoology 12(1): 14–21.
- Michalczyk J., Michalczyk M. 2016b. Nesting preferences of Syrian Woodpeckers *Dendrocopos syriacus* in the agricultural landscape of SE Poland. Acta Ornithologica 51: 71–81.
- Michalczyk J., Michalczyk M. 2016c. Coexistence of Syrian Woodpecker *Dendrocopos syriacus* and Great Spotted Woodpecker *Dendrocopos major* in nonforest treestands of the agricultural landscape in SE Poland. Turkish Journal of Zoology 40(5): 743–748.
- Michalczyk J., Michalczyk M. 2020. Nest-site selection of the Syrian Woodpecker (*Dendrocopos syriacus*) in the agricultural landscape of SE Poland. Acta Zoologica Academiae Scientiarum Hungaricae 66(2): 189–202.
- Michalczyk J., Michalczyk M., Cymbała R. 2011. Przydatność różnych metod do monitoringu liczebności dziecięcia białoszyjowego *Dendrocopos syriacus*. Ornithologica 52: 280–287.
- Mošansky L., Mošansky A. 1999. Development of Syrian Woodpecker (*Dendrocopos syriacus*) and Great Spotted Woodpecker (*Dendrocopos major*) population in Košice urban area. Tichodroma 12 (Suppl. 1): 97–106.
- Nowak E. 1971. O rozprzestrzenianiu się zwierząt i jego przyczynach [The range expansion of animals and its causes]. Zeszyty Naukowe Instytutu Ekologii PAN 3: 1–255.
- Rozporządzenie 2016. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt. Na podstawie art. 49 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2016 r. poz. 2134). Dz. U. RP, Warszawa, dnia 28 grudnia 2016 r. Poz. 2183.
- Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Skakuj M., Stawarczyk T. 1994. Die Bestimmung des Blutspechts *Dendrocopos syriacus* und seine Ausbreitung in Mitteleuropa. Limicola 8: 217–241.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTTP „pro Natura”, Wrocław.
- Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) 2010. Ostoje ptaków w Polsce. OTOP, Marki.
- Wilk T., Chodkiewicz T., Sikora A., Chylarecki P., Kuczyński L. 2020. Czerwona lista ptaków Polski. OTOP, Marki.
- Winkler H. 1972. Beiträge zur Ethologie des Blutspechts (*Dendrocopos syriacus*). Das nicht-reproduktive Verhalten. Zeitschrift für Tierpsychologie 31: 300–325.